

УДК : 355.4:327.2

ОСОБЛИВОСТІ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Семчинський Костянтин Валерійович

кандидат філософських наук, доцент,

Київський університет культури,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-3125-3401

semchynskyy@gmail.com

Надіслано:

11.02.2020

Рецензовано:

04.03.2020

Прийнято:

13.03.2020

Автором досліджуються особливості сучасного гібридного конфлікту як сукупності військових і політичних засобів конфронтації, поєднаних із масштабним застосуванням інформаційно-психологічних методів впливу. Метою дослідження є з'ясування специфіки гібридних конфліктів як найбільш поширеної форми масової конфліктної взаємодії в глобалізованому світі та визначення особливостей російської агресії проти України як гібридного конфлікту. Застосувавши системні, аналітичні та компаративні методи, автор робить висновок про те, що неспровокована російська гібридна агресія проти України стала і превентивною дією Росії на упередження краху сценарію відтворення євразійської імперії шляхом ліквідації української суверенної держави і каталізатором процесу глобального протистояння Росії із колективним Заходом шляхом реінтеграції пострадянського простору. У результаті дослідження визначено, що сучасний гібридний конфлікт постає як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих традиційних і нестандартних дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційно-психологічного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. У висновках виявлено, що для ефективної протидії гібридній агресії важливим завданням постає передбачення та розкриття задумів супротивника та його дезорієнтація з тим, щоби попередити його деструктивні дії, військовими та невійськовими засобами створити несприятливі умови для його протидії та нав'язати свою волю, перехопивши ініціативу у веденні інформаційної війни.

Ключові слова: гібридний конфлікт; агресія; війна; активні заходи.

*Semchynskiy Kostiantyn, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor,
Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine*

Features of Hybrid Conflicts in the context of the Russian Aggression against Ukraine

The author investigates the features of modern hybrid conflict as a set of military and political means of confrontation, together with the large-scale application of information-psychological methods of influence. The purpose of the study is to find out the specifics of hybrid conflicts as the most common form of mass conflict interaction in a globalized world and to identify the features of Russian aggression against Ukraine as a hybrid conflict. Applying systematic, analytical and comparative methods, the author concludes that unprovoked Russian hybrid aggression against Ukraine has become a preventive action of Russia to prevent the collapse of the scenario of the Eurasian empire by eliminating the Ukrainian sovereign state, and a catalyst for the process of global confrontation with post-Soviet space. The research shows that the modern hybrid conflict is based on a set of traditional and non-standard actions – prepared beforehand and promptly implemented; these actions of military, diplomatic, economic, informational, and psychological nature are strategically oriented. The findings revealed that in order to effectively counteract hybrid aggression, the important task is to anticipate and disclose the enemy's intentions, to disorientate the adversary in order to prevent his destructive actions, to create adverse conditions for his counteraction, using both military and non-military means, and to impose one's will on the aggressor by taking the initiative in waging an information war.

Key words: hybrid conflict; aggression; war; active measures.

*Семчинский Константин Валерьевич, кандидат философских наук,
доцент, Киевский университет культуры, г. Киев, Украина*

Особенности гибридных конфликтов в контексте российской агрессии против Украины

Автором исследуются особенности современного гибридного конфликта как совокупности военных и политических средств конфронтации вместе с масштабным применением информационно-психологических методов воздействия. Целью исследования является выявление специфики гибридных конфликтов как наиболее распространенной формы массового конфликтного взаимодействия в глобальном мире, а также определение особенностей российской агрессии против Украины как гибридного конфликта. Применяв системные, аналитические и компаративные методы, автор делает вывод о том, что неспровоцированная гибридная агрессия России против Украины стала и превентивным действием России на предупреждение краха сценария восстановления евразийской империи путем ликвидации украинского

суверенного государства и катализатором процесса глобального противостояния России с коллективным Западом путем реинтеграции постсоветского пространства. В результате исследования установлено, что современный гибридный конфликт предстает собой как совокупность заранее подготовленных и оперативно реализованных традиционных и нестандартных действий военного, дипломатического, экономического, информационно-психологического характера, направленных на достижение стратегических целей. В выводах сказано, что для эффективного противодействия гибридной агрессии важной задачей является предвидение и раскрытие замыслов противника и его дезориентация с тем, чтобы предупредить его деструктивные действия, военными и невоенными средствами создать неблагоприятные условия для его противодействия и навязать свою волю, перехватив инициативу в ведении информационной войны.

Ключевые слова: гибридный конфликт; агрессия; война; активные мероприятия.

Вступ

Після завершення холодної війни конвенційний глобальний конфлікт світового масштабу поступово був витіснений зі списку нагальних загроз існуванню людства. Водночас із сукупності локальних регіональних конфліктів постбіполярної епохи, агресивних реваншистських амбіцій окремих акторів сучасної світової політики, а також внаслідок гібридизації міжнародних відносин в цілому визрів сучасний феномен гібридного конфлікту. Гібридні війни та конфлікти за участі недержавних суб'єктів та використання сторонами невійськових засобів впливу на супротивника стають найбільш поширеною формою масової конфліктної взаємодії в глобалізованому світі. В умовах російської агресії проти України постає актуальним визначити особливості гібридного конфлікту та з'ясувати його специфіку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Феномен гібридного конфлікту як конвергенції різних типів і способів ведення війни досліджувався і вітчизняними (О. Власюк, В. Головченко, В. Горбулін, М. Дорошко, С. Кононенко, Є. Магда, Г. Яворська), і зарубіжними (M. van Creveld, F. Hoffman, R. Glenn, J. McCuen, T. Tagarev) дослідниками.

Формулювання мети і завдань статті

Видається актуальним виокремити і дослідити сутність та конкретні особливості сучасного військово-політичного конфлікту як сукупності військових і політичних засобів конфронтації разом із масштабним застосуванням методів непрямого асиметричного протистояння,

що визначаються як гібридні у науковій думці сьогодення. Автор ставить перед собою *завдання* охарактеризувати гібридний конфлікт, виявити особливості російської агресії проти України як гібридної війни та окреслити можливості протидії гібридній агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сутність і специфіка військово-політичного протистояння змінюється у відповідності із розвитком людської цивілізації, трансформацією світової політики, ускладненням стратифікаційних систем і соціальних зв'язків у сучасних суспільствах, корекцією ціннісних і світоглядних установок їхніх членів, а також із застосуванням новітніх технологій. Природа і характер сучасних воєн при цьому можуть значно відрізнятись. Загальні засади масштабних насильницьких конфліктів залишаються незмінними, але їхні особливості трансформуються під впливом технологічних, соціальних та економічних чинників. Нові війни ставлять на меті не тільки захопити політичну владу та встановити контроль над стратегічними об'єктами й населенням іншої держави, але й контролювати там суспільну свідомість – як для підготовки інтервенції, так і для її підтримання. При цьому характерною рисою є те, що ведення воєн все частіше «приватизується» по мірі ослаблення інституцій держави. Традиційна «тринітарна модель» Клаузевіца, яка включає триєдність уряду, збройних сил та народу у війні, піддається руйнації. Після Другої світової війни, а тим більше в умовах глобалізації така триєдина модель стає все менш застосовною. Варіанти, які можна спостерігати у новітній історії, можуть бути такі: народ організує опір ворогові без уряду, воювати можуть «повстанські» воєнізовані формування, партизанські з'єднання, кримінальні та терористичні угруповання, які часто зливаються з мирним населенням (наприклад, як це робили бойовики «Хезбалли» чи т. зв. ДНР та ЛНР).

З кінця минулого сторіччя спостерігається тенденція до збільшення ролі політичних, економічних, інформаційних методів протиборства у конфлікті. Уміле застосування таких методів зменшує значення військової переваги протилежної сторони. Відбувається зміщення центру зусиль сторін конфлікту із фізичного знищення супротивника до його підпорядкування власній волі чи то шляхом примусу, чи то введенням в оману. Серед інструментарію таких методів є різноманітні воєнні заходи прихованого характеру, в тому числі залучення сил спеціальних операцій, агентів політичного впливу агресора на атакованій території, інформаційно-пропагандистські заходи. До відкритого застосування сили – часто під виглядом миротворчої діяльності та кризового реагування – переходять тільки на якомусь етапі, в основному для досягнення остаточного успіху в конфлікті. При такому веденні війни пріоритетність ураження стосується не військових об'єктів,

а об'єктів критичної інфраструктури, що в разі успішних атак призводить до суттєвого погіршення умов життєдіяльності населення та створює умови для виникнення гуманітарних катастроф і протестних настроїв серед населення внаслідок несприятливих умов життя.

Особливістю сучасних гібридних конфліктів є високий рівень взаємоузгодженості елементів та засобів тиску, їхньої підпорядкованості єдиній варіативній стратегії, динамічного і гнучкого їхнього застосування разом із інформаційно-психологічними технологіями маніпулювання суспільною свідомістю. Як наголошують фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, «підпорядкованість єдиному задуму сукупності застосовуваних методів тиску на інші держави є ознакою розгортання «активних заходів» (англ. Active measures) – практики, що постала з діяльності радянських спецслужб» (Dubov, 2017, p.5). Модернізувавши «активні заходи» КДБ технологіями XXI сторіччя і реконструювавши їх у відповідності із соціально-економічним та політичним кліматом, що значно відрізняється від клімату часів холодної війни, російські спецслужби вдосконалили алгоритми і методи тиску на суспільно-політичні системи тих держав, контроль над якими є стратегічно необхідним і геополітично важливим для Кремля. Адже й «активні заходи», і гібридна війна є деструктивним впливом, підпорядкованим єдиному політичному стратегічному задуму, який здійснюється однією державою проти іншої або однією державою проти кількох держав» (Dubov, 2017, p.37). Реалізація активних заходів на території колишнього СРСР відбувалася впродовж останніх 30-ти років у формі інспірації гібридних конфліктів, роздмухування внутрішньополітичних та міжнаціональних протиріч, інформаційної війни та збройної агресії.

Як зауважують українські дослідники О.Власюк та С.Кононенко, «по-перше, будь-яка війна тією чи іншою мірою гібридна і не зводиться лише до збройного протистояння, містячи ідеологічні, пропагандистські, диверсійно-підбивні, політичні, економічні, культурно-психологічні та інші елементи. По-друге, будь-який агресор прагне використати внутрішні розколи та суперечності суспільств – об'єктів агресії, здійснивши завоювання та окупацію руками місцевих зрадників. По-третє, будь-який збройний конфлікт зброєю й вирішується – саме вона є останнім та вирішальним чинником, і ще жоден із таких конфліктів не був остаточно вирішений гібридними підступністю, брехнею, провокацією (Vlasiuk, 2017, p.115). В умовах гібридної війни агресор може зменшити військово-силовий тиск, водночас підсилюючи тиск на дипломатичному та економічному напрямках. Військовий компонент гібридної війни не є визначальним, відкрито застосувати силу стає все важче в умовах тісних взаємозалежностей глобалізованого світу. Проте підтримка

сепаратистських, терористичних, кримінальних угруповань може роками приховуватися агресором задля уникнення санкцій за відкриту агресію. Водночас, «саме наявність військового чинника «перетворює» реалізацію «активних заходів» на гібридну війну. Початок гібридної війни підтверджує факт неспроможності суб'єкта впливу досягти своїх цілей невійськовими методами» (Dubov, 2017, p. 36).

Сучасний гібридний конфлікт – це, перш за все, руйнування суспільної свідомості, а не об'єктів економіки та військової інфраструктури. Адже замість руйнації економічного потенціалу агресор примушує населення до співпраці, в тому числі – економічної і військової, для ефективності якої інфраструктура повинна залишитися неушкодженою. Воєнний теоретик Є. Месснер, передбачаючи зміни в характері ведення війни ще задовго до появи концепту «гібридності», писав: «у війнах минулого важливим вважалося завоювання території. Наразі важливішим буде вважатися завоювання душ у ворогуючій державі. Воювати будуть не на двовимірній поверхні, як в давнину, не у трьохмірному вимірі, як це було в часи народження військової авіації, а в чотиримірному, де психіка воюючих народів є четвертим виміром» (Rosiiia zastosovuię do Ukrainy..., 2014). Тому особливістю сучасних військово-політичних конфліктів гібридного типу є масштабний інформаційно-психологічний тиск на населення з метою придушення його супротиву та спонукання до колабораціонізму.

Це передбачає створення альтернативної реальності у кіберпросторі та її проєкції на реальне суспільне життя. Агресор немовби сповиває суспільство, що стало об'єктом кіберагресії, такою інформаційною тканиною, в якій переплітаються медійні повідомлення, актуальні сюжети та тенденції суспільного життя, традиційно-культурні архетипи, моделі, резонансні дискусії у соціальних мережах, психологічні тести, спеціально сформульовані для цільової аудиторії соціальні опитування, інтернет-реклами і вірусні розсилки спаму. З усіх цих варіативних джерел члени суспільства отримують явне чи приховане повідомлення, згенероване організаторами агресії в різних формах для впливу на поведінку певних соціальних груп. Формулюючи вигідні для себе смисли та нав'язуючи прийняття таких смислів членами суспільства, агресор отримує можливість маніпулювати свідомістю індивідів, об'єднаних у суспільні групи, аби з їхньою допомогою впроваджувати, реалізовувати свій проєкт або поширювати та утверджувати необхідну агресорові політичну позицію, як на індивідуальному, так і на груповому рівнях суспільної взаємодії.

Одним з ефективних проєктів для послаблення суспільства є його розкол. Часто формування напруження та суспільного розколу в кіберпросторі іде через заострення саме радикальних поглядів (безвідносно

до їхньої сутності), в той час, як помірковані думки витісняються з поля соціальної дискусії. Граючи на інтересах різних соціальних груп, сварячи їх між собою у кіберпросторі, поширюючи загальну недовіру до власних інституцій, підживлюючи ксенофобські, шовіністичні, расистські настрої та провокуючи соціальні конфлікти, агресор дістає унікальну можливість дестабілізувати суспільство зсередини, нацькувавши умовних «гостроконечників» на «тупоконечників» (за відомою метафорою Джонатана Свіфта). Маніпулюючи суспільною свідомістю, агресор може управляти суспільством, що стало об'єктом агресії, ззовні. Тому заради ефективного протистояння гібридній агресії «у кожної людини має бути сагайдак із психологічними стрілами і психологічний щит. Задача психологічного воювання полягає у внесенні паніки в душу ворога і в збереженні духу свого війська і народу» (Rosiiia zastosovuiu do Ukrainy..., 2014).

У сучасному військово-політичному конфлікті досить непросто буває визначити його просторово-часові рамки, усі задіяні у ньому сторони і навіть фактичне його існування. Проте саме розрізнення мирного та військового стану є критично необхідним аспектом, оскільки війна створює принципово іншу реальність, формує власне розуміння моральної, етичної, правової норми, яке потребує визначення в межах і термінах військового права. Поки правове поле залишається невизначеним, ми не можемо говорити про організоване ведення бойових дій, відповідно агресія, насилля можуть стати неконтрольованими, але при цьому не означатимуть війни. Відтак, перехід від військового стану до мирного суттєво ускладнюється, а ворожість зростає та поширюється за межі конфлікту. Виходом із такої ситуації може бути повернення конфлікту у правове поле, чого можна досягти різними засобами, які варіюються від укріплення інститутів державності сторонами протистояння (що дозволить застосувати традиційний сценарій церемоніального завершення війни) до повного знищення однієї зі сторін.

Особливість гібридного конфлікту полягає в тому, що стираються межі війни та нівелюються сценарії її початку та закінчення. У сучасному військово-політичному конфлікті принаймні одна зі сторін відчуває брак легітимності. Агресор заповнює цей правовий вакуум пропагандою та/або створенням на підконтрольній території маріонеткових урядів. В умовах сучасного гібридного конфлікту додаткову небезпеку для об'єкта агресії становить той факт, що складно визначити та окреслити ворогів.

Характерною особливістю сучасного гібридного конфлікту є його технологічна, кібернетична та інформаційно-комунікаційна складові. Наприклад, використання дронів та роботів у бойових діях вже є звичним. Утім, розширюється і поняття того, чим є поле бою, бо сучасні війни ведуться

і в кіберпросторі. Із розвитком комп'ютерних мереж кібервійни стають зброєю терористичних організацій та елементом гібридних воєн; вони спрямовані на порушення стабільної роботи інформаційних, телекомунікаційних систем і мереж об'єктів критичної інфраструктури. Технологічний або ж кібернетичний аспект цієї складової пов'язаний із новітніми засобами передачі, контролю та безпеки інформації та їх застосуванням у протиборстві. Задля досягнення несанкціонованих цілей і деструктивного інформаційно-психологічного впливу на свідомість та психічний стан громадян сторони конфлікту вдаються до цілеспрямованих дій, що реалізуються у кіберпросторі, або за допомогою його технічних можливостей у вигляді кібератак. Ці кібератаки здійснюються на об'єкти критичної інфраструктури, банківської системи, інформаційні ресурси державних органів і провідних інформаційних агенцій об'єкта агресії.

Із лютого 2014 р. Російська Федерація здійснює гібридну агресію проти України, використовуючи як військові, так і невійськові засоби впливу на нашу державу з метою узалежнити її та позбавити суверенітету. Російська Федерація застосувала на практиці модель «гібридної війни», яка до цього була відома лише теоретично: Росія повсякчас поєднувала воєнні дії із невоєнними, диференціюючи також масштаб, радіус, методи впливу, коли вмело маскувати свої дії, коли нахабно перекинувши реальність і створюючи інформаційний шум і хаос.

Іншою особливістю гібридного конфлікту на сході України є міжнародний статус агресора та його можливості до ескалації конфлікту, залякування міжнародної спільноти і впливу на ситуацію в цілому. РФ – постійний член РБ ООН і використовує цю позицію для блокування стримуючих по відношенню до себе , агресора, рішень. Ще один важливий момент, який гальмує прийняття стримуючих міжнародних заходів щодо РФ, це те, що хоча Росія є лише регіональною державою, але вона володіє зброєю масового ураження. Крім того, РФ дестабілізує систему міжнародних відносин гібридними методами, які часом важко довести як методи саме агресії. Крім того, упродовж багатьох років Москва створювала мережу підтримки російських інтересів серед політиків і соціально-політичних рухів іноземних держав. Ці фактори не визначають унікальність українсько-російського конфлікту, проте вони мають бути детально розглянуті й враховані при його характеристиці та аналізі перспектив його врегулювання й постконфліктного примирення.

Ядерна зброя, що відіграла роль фактора стримування впродовж холодної війни, нині є інструментом шантажу Заходу Росією, адже явно чи завуальовано сформульована агресором загроза застосувати зброю масового ураження може ефективно стримувати потенційну жертву цієї агресії

від опору, а міжнародну спільноту від застосування інструментів стримування для припинення агресії. Нині Кремль неофіційно послуговується «доктриною Патрушева», що передбачає ядерну ескалацію заради подальшої деескалації на умовах РФ; збільшується вірогідність застосування Кремлем сейсмічної та кліматичної зброї.

Із поч. др. декади XXI ст. в Європі зусиллями російських агентів відбувається активізація сил, що готові до діалогу з РФ: здебільшого йдеться про крайніх лівих і крайніх правих представників політичного спектра. Право-радикальні сили у європейських країнах підтримали гібридну агресію Кремля проти України на тлі загального засудження руйнації світового порядку Росією. Остання використовує ці сили «...маргіналів, що побачили в путінській Росії свій ідеал суспільного устрою... ідеологічно це ті ж самі групи, які й у Росії становлять ядро прихильників путінського режиму» для пропагандистського забезпечення своєї зовнішньої політики, зокрема ведення гібридної війни проти України (Holovchenko, 2016, p.123). Детермінувати у Європі кризову ситуацію руками самих європейців, аби створити сприятливий ґрунт для поширення власного впливу і цінностей, – ось у чому полягає задача Кремля, адже на думку Путіна, «питання виживання Росії може потребувати середовища, що поділятиме ті ж самі цінності, що й у самій Росії» (Doroshko, 2018, p. 25).

Саме тому М. Петрась називає гібридну війну, яку веде РФ на сході України «авторською версією», що різниться від панівного уявлення про неї, проте саме вона відображає стратегічні пріоритети Росії, адже саме з них вона випливає» (Doroshko, 2018, p. 27). Вивільнення України з-під впливу Росії було сприйняте Кремлем як замах на саму Росію, позаяк, згідно із їхнім світобаченням, Україна є ключовим і невід'ємним елементом російської самоідентичності й національно-державного міфу. Переконавшись у тому, що Україну не вдасться втримати в орбіті «руського міра», кремлівське керівництво вирішило помститися нашій державі за крах власного (велико)державного проекту через небажання України брати в ньому участь та максимально ускладнити їй життя, анексувавши частину території і розпочавши гібридну агресію.

Висновки

Гібридний конфлікт є сукупністю заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих традиційних і нестандартних дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційно-психологічного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Метою гібридного конфлікту є не фізичне знищення збройних сил супротивника, але нав'язування стороною цього конфлікту своєї волі іншій стороні конфлікту – політичному керівництву держави, командуванню воєнізованих

формувань опозиційної політичної сили, етнічній або соціальній групі тощо. Для протидії гібридній агресії важливим завданням постає передбачення та розкриття задумів супротивника та його дезорієнтація з тим, щоби попередити його деструктивні дії, військовими та невійськовими засобами створити несприятливі умови для його протидії та нав'язати свою волю, перехопивши ініціативу у веденні інформаційної війни. Неспровокована російська гібридна агресія проти України стала і превентивною дією на попередження краху сценарію відтворення євразійської імперії шляхом ліквідації української суверенної держави, і каталізатором процесу глобального протистояння Росії із колективним Заходом шляхом реінтеграції пострадянського простору.

У подальших дослідженнях варто дослідити, як гібридна війна на регіональному та глобальному рівнях впливає на трансформацію сучасної міжнародної системи та на її стабільність.

References:

1. Creveld van, M. (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. New York: Free Press.
2. Doroshko, M. (2018). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti* [Russian hybrid war against Ukraine after the revolution of dignity]. Kyiv: Nika-Tsentr.
3. Dubov, D. V. ed. (2017). *"Aktivni zakhody" SRSR proty SShA: proloh do hibrydnoi viiny: analiychna dopovid* ["Active measures" of the USSR against the United States: a prologue to the hybrid war: analytical report]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies.
4. Glenn, R. W. (2009). Thoughtson "Hybrid" Conflict. *Small Wars Journal*, [online] Available at: <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf>.
5. Hoffman, F. J. (2008). *Conflict in the 21-st century: the Rise of Hybrid War*, [online]. Potomac Institute for Policy Studies. Available at: [https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybrid war_0108.pdf](https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybrid_war_0108.pdf).
6. Holovchenko, V. (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoryko-politychne doslidzhennia* [Russian hybrid war against Ukraine: historical and political research]. Kyiv: Nika-Tsentr.
7. McCuen, J. (2008). Hybrid Wars. *Military Review*, Vol. 88, no. 2, [online] Available at: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf.
8. Rosiia zastosovuie do Ukrainy taktyku "miatezhevoiny" [Russia applies the "rebel-war" tactics to Ukraine]. (2014). *Galinfo*, [online] Available at:

https://galinfo.com.ua/blogs/rosiya_zastosovuye_do_ukrayiny_taktyku_myatezhevoy_ni_161650.html.

9. Tagarev, T. (2018). Hybrid warfare: Emerging research topics. *Information&Security: An International Journal*, [online] Available at:<https://infosec-journal.com/article/hybrid-warfare-emerging-research-topics>.

10. Vlasiuk, O. S. (2017). *Kremlivska ahresiia proty Ukrainy: rozdumy v konteksti viiny* [Kremlin's aggression in the context of war]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies.

© Семчинський К. В., 2020